

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2012 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2012

2

Vilnius 2013

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2012

2

Vilnius 2013

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

PUBLIKACIJA

JUOZAS MARCINKEVIČIUS

POVILAS PAKARKLIS APIE LITUANIKOS PAIEŠKAS 1945–1948 METAIS RYTŲ PRŪSIJOJE IR KLAIPĖDOS KRAŠTE

2012 m. lapkričio 23 d. sukako 110 metų, kai gimė profesorius, Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas Povilas Pakarklis. Pagerbdama jo atminimą Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka 2012 m. lapkričio 26 d. surengė parodą „... Bet darbai kalbės...“, kurioje nušviečiama P. Pakarklio mokslinė ir visuomeninė veikla. Ypač reikšmingas buvo jo indėlis po Antrojo pasaulinio karo organizuojant ir vadovaujant lituanikos paieškų archeografinėms ekspedicijoms. Apie tai jis parašė 1955 m. sausio 7 d. plačioje savo autobiografijoje, kuri saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Čia skelbiama autobiografijos ištrauka, kurioje P. Pakarklis aprašo Lituanikos paieškas Rytų Prūsijoje.

Povilo Pakarklio autobiografijos ištrauka

1955 01 07. Povilo Pakarklio autobiografija.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 221, b. 74, l. 46–47.

Tekstas skelbiamas be pakeitimų, tik 1) laužtiniuose skliaustuose įrašomi minimų asmenų vardai; 2) išskleistos kai kurios santraukos (*red. kolegijos prieraišas*).

<...> 1946–1948 metais buvau Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos instituto direktorius.

Būdamas Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos instituto direktorius ir prieš pat juo pasidarymą, 1945–1948 m. laikotarpyje, vadovavau maždaug dešimčiai ekspedicijų į Klaipėdos, Šilutės, Pagėgių rajonus ir į Kaliningrado sritį kultūrinėms vertybėms (knygoms, rankraščiams) gelbėti. Į tą darbą buvo įtraukta TSR Mokslų Akademijos Istorijos Instituto, MA Reikalų valdybos, MA valdybos, MA bibliotekos, Kauno universiteto, Centrinės valstybinės bibliotekos Kaune, Mokslinės leidyklos, Veterinarijos akademijos, Vilniaus universiteto, Pagėgių bei Klaipėdos mokyklų darbuotojai. Vienoje ekspedicijoje man teko išbūti neparvažiavus namo 2 1/2 mėnesio. Kitos ekspedicijos tekdavo organizuoti reikiamų ar ant lietaus esančių knygų apsaugą. Tilžėje (Sovietske), pavyzdžiui, karinis dalinys sutiko kelių vagonų knygų krūvą, išverstą viename darže, apdengti kariniais brezentais ir taip apdengtas knygas saugoti iki jų išvežimo. Kaliningrade (tada Karaliaučiuje) tekdavo išsirūpinti knygų karinę apsaugą bei pervežimą iš gatvių ar įlyjamų patalpų į patalpas, į kurias neįlydavo lietus. Visą laiką labai gerai sugyvenau su aukštaisiais kariškiais, kurie man teikė įvairiausią pagalbą.

Knygų bei rankraščių paieškojimo tikslais mano buvo išlandžioti Karaliaučiaus universiteto, Prūsijos archyvo, Miesto archyvo ir šiaip daugybės to miesto namų rūšiai bei griuvėsiai. Taip pat mano buvo išlandžiotos Kaliningrado srities daugumos parapinių bažnyčių bei klebonijų patalpos.

Kai kurie rankraščiai, kaip antai Donelaičio „Metų“ rankraštis, teko traukti iš tokių vietų, kur tebebuvo vokiečių karių lavonų, apsikabinėjusių granatomis: buvo pavojaus, kad gali sprogti granatos jas pajudinus. Plaukiant maža valtele Kuršių mariomis buvo sugedęs valties motoras ir valtis apie 7 kilometrus buvo nešama į marių vidurį didžiausios audros metu. Man ir su manimi buvusiems ekspedicijos dalyviams grėsė mirties pavojus ne tik nuo audros, bet ir nuo minų, nes tuo metu marios ne visur buvo išminuotos. Valtininkui pataisius motorą, laimingai pavyko pasiekti krantą prie Pervalkos. Kelis kartus pirmųjų ekspedicijų metu Kaliningrade prazvimbė visai netoli nežinia kieno paleistos kulkos.

Įvairiais būdais teko kovoti prieš „Sojuzutilį“, kuris daug brangiausios medžiagos (rankraščių, knygų) yra nugabenęs į popieriaus fabrikus. Patyręs, kad Šilutės valstybinio archyvo vedėjas, norėdamas padaryti biznį, yra apsisprendęs „Sojuzutiliui“ atiduoti didelį archyvinės medžiagos kiekį, esu kėlęs aliarmą Šilutėje, Klaipėdos atitinkamose vietose, esu siuntęs telegramas Lietuvos TSR Centrinio archyvo vadovybei ir, berods, draugui [Vladui] Niunkai. Veikiau ir prieš Kaliningrado „Sojuzutilio“ veiklą. Mano veikla galėjo prisidėti prie to, kad „Sojuzutilio“ darbuotojais, kurie už gerą plano įvykdymą buvo gavę pagyrimus, susidomėjo prokuratūros organai ir Kaliningrado „Sojuzutilio“ darbuotojai gavo pasprukti iš savo darbovietės.

Minėtų ekspedicijų rezultate daug vertingų lituanistikos dalykų ir šiaip kultūrinių vertybių buvo išgelbėta. Dalis jų atsidūrė Lietuvos TSR Mokslų Akademijoje, dalis Kaliningrado srities archyve bei bibliotekoje, dalis Maskvoje, Kazanėje, Charkove, Šilutėje ir t. t.

Neskaitant vilniškių draugų [Antano] Sniečkaus, [Justo] Paleckio, [Mečislovo] Gedvilo, [Vlado] Niunkos, [Genriko] Zimano, [Juozo] Matulio, ypatingai didelę, nuoširdžią paramą minėtame knygų gelbėjimo darbe man yra suteikęs draugas [Juozas] Grigalavičius, tuometinis Kauno miesto partinės organizacijos sekretorius: jis geriau suprato reikalingą negu visa eilė LTSR Mokslų Akademijos ir Kauno universiteto vadovujančių asmenų. Noriai pagalbą automašinomis man teikė ir tuometinis Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininkas draugas [Viktoras] Bergas.

Nežiūrint viso to, minėtoms ekspedicijoms esu išleidęs apie 15 000 rublių iš savų pinigų. Tekdavo kartais samdytis automašinas, pirkti benzinas, vežti vietos vokiečiams, talpininkavusiems knygų paieškojimo bei atrinkimo darbe, maisto (sviesto, lašinių ir t. t.), mokėti jiems pinigais, supirkinėti iš vietos lietuvių bei vokiečių lituanistikos dalykus, apmokėti kai kurių išvykos dalyvių pragyvenimą ir t. t.